

УДК 343.137

С. Ю. Задерейко*,

старший викладач кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ПОНЯТТЯ ТА ВЛАСТИВОСТІ ПОКАЗАНЬ СВІДКА ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ

Вивчення поняття показань свідка та властивостей даного джерела доказів має не лише теоретичне, а й практичне значення. Метою статті є аналіз норм чинного кримінального процесуального законодавства щодо регламентації показань свідка як джерела доказів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: показання свідка, джерело доказів, допит, досудове розслідування, судовий розгляд.

Изучение понятия показаний свидетеля и свойств данного источника доказательств имеет не только теоретическое, но и практическое значение. Целью статьи является анализ норм действующего уголовного процессуального законодательства по регламентации показаний свидетеля как источника доказательств в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: показания свидетеля, источник доказательств, допрос, досудебное расследование, судебное разбирательство.

The additional study of the concept of witness testimony and the properties of this source of evidence has not only theoretical but also practical significance. The purpose of the article is to analyze the norms of the current criminal procedural legislation regarding the regulation of witness testimony as a source of evidence in criminal proceedings.

Key words: witness testimony, source of evidence, interrogation, pre-trial investigation, trial procedure.

Постановка проблеми. Кримінальне правопорушення як подія об'єктивної дійсності ніколи не відбувається без участі людини. Саме людські спогади надають можливість відтворити, реконструювати обставини, за яких було вчинено кримінальне правопорушення. Тому показання є найбільш розповсюдженим джерелом доказів у кримінальному провадженні. Під час кримінального провадження показання можна отримувати від різних учасників — підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, екс-

* Zadoreiko S. Y., Senior Lecturer of the Criminal Law and Procedure Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

CONCEPT AND PROPERTY OF WITNESS TESTIMONY AS SOURCES OF EVIDENCE

перта. Але особливу увагу слід приділити розгляду показань такого учасника як свідок. Ці особи, які не є безпосередніми учасниками кримінального правопорушення, володіють великою кількістю інформації щодо нього. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України [1] (далі — КПК України) у 2012 р. дещо змінило положення доказового права у кримінальному процесі. Зокрема, стало можливим використовувати показання з чужих слів (ст. 97 КПК України), що розширює можливість слідчого, прокурора, судді для вивчення обставин вчиненого кримінального правопорушення. У зв'язку з цим додаткове вивчення поняття показань свідка та властивостей даного джерела доказів має не лише теоретичне, а й практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із доказами та доказуванням у кримінальному провадженні, традиційно привертають велику увагу з боку науковців. Дослідженню доказів та їх джерел присвячено праці таких вчених: Ю. П. Аленін, М. Ю. Веселов, В. П. Гмирко, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, А. О. Ляш, О. П. Острійчук, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, Л. Д. Удалова, О. Г. Шило, М. Є. Шумило та інші. Проте більшість робіт присвячена вивченню показань, без особливого акцентування ролі свідка у кримінальному провадженні. Саме тому поняття та властивості показань свідка як під час досудового розслідування, так і судового розгляду потребують більш детального вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз норм чинного кримінального процесуального законодавства щодо регламентації показань свідка як джерела доказів у кримінальному провадженні, вивчення поняття показань свідка та виділення специфічних рис, що характеризують дане джерело доказів.

Основні результати дослідження. Показання є найбільш розповсюдженим джерелом доказів у кримінальному провадженні. Не існує жодного кримінального провадження, де б вивчення обставин вчиненого кримінального правопорушення відбувалося лише за допомогою предметів матеріального світу чи документів. Досудове розслідування та судовий розгляд передбачають обов'язкове залучення як безпосередніх учасників кримінального правопорушення тих осіб, яким щось відоме або про вчинений злочин або про особу злочинця. Саме тому показання виступають ключовим джерелом інформації під час розслідування та розгляду кримінального провадження.

КПК України 2012 р. надає законодавче визначення цього джерела доказів. Відповідно до ч.1 ст. 95 КПК України показання — це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Таким чином, показання як джерело доказів у кримінальному провадженні відповідно до визначення, наданого законодавцем, характеризується рядом ознак. На думку О. Г. Шило, ці ознаки можна поділити на три групи: 1) ознаки, що стосуються процесуальної форми отримання показань (усна чи письмова); 2) ознаки, що стосуються суб'єкта їх надання (можуть бути надані підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком, експертом); 3) ознаки, що стосуються змісту показань (зв'язок відомостей, які складають зміст показань з обставинами, що мають значення для кримінального провадження). Відсутність вказаних ознак позбавляє отримані відомості значення показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні [2, с. 152].

З вказаною точкою зору слід погодитися, адже дійсно, прямо закріплюючи у процесуальному законі риси, які характеризують показання як джерело доказів, законодавець тим самим відмежовує іншу інформацію, яку також можна отримувати від будь-яких осіб, але використовувати як джерело доказів під час кримінального провадження заборонено. Мова йде про ч. 8 ст. 95 КПК України, яка встановлює можливість отримувати певну інформацію від особи, за її згодою, у формі пояснень. Таким чином, можна виділити четверту ознаку, яка характеризує показання як джерело доказів у кримінальному процесі — це процесуальна форма закріплення отриманої інформації.

Для того, щоб інформація щодо кримінального правопорушення, отримана від особи, набула статусу показань, має бути проведена така слідча чи судова дія як допит, на що прямо вказано у ч. 1 ст. 95 КПК України. Разом з цим, слід відзначити, що у наукових дослідженнях висловлювалася й інша точка зору з цього приводу. Зокрема, О. П. Острійчук пропонує розширити перелік слідчих (розшукових) дій під час проведення яких можна отримувати показання та додати одночасний допит двох або більше осіб, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, обшук та огляд [3, с. 71].

Слід зазначити, що вказаний перелік слідчих (розшукових) дій під час проведення яких можуть бути отримані показання, є не до кінця вірним. Наприклад, виокремлювати одночасний допит двох або більше осіб не має сенсу, адже ця слідча (розшукова) дія є різновидом допиту. Пред'явлення для впізнання як слідча (розшукова) дія направлена на перевірку та підтвердження чи спростування вже раніше отриманої інформації й нову інформацію в ході даної дії слідчий не отримує. Крім того ч. 1 ст. 228 КПК України встановлює, що пред'явленню для впізнання завжди передує допит особи, яка буде впізнавати. Слідчий експеримент, відповідно до ч.1 ст. 240 КПК України, проводиться з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, тобто інформації, отриманої раніше під час кримінального провадження. Обшук та огляд направлені на фіксацію інформації про об'єкти матеріального світу, а не отримання інформації від осіб, які приймають у них участь. Крім того, необхідно звернути увагу також на те, що під час судового розгляду, відповідно до положень КПК України, суддя не має права проводити слідчий експеримент та обшук (у випадках необхідності ці дії проводяться слідчим за відповідним судовим дорученням, у порядку, передбаченому ст. 333 КПК України), а тому позбавляється можливості безпосереднього сприйняття та дослідження інформації, що надається учасниками даних слідчих дій під час їх проведення. Відомості, отримані в результаті вказаних слідчих (розшукових) дій, суддя отримує із такого джерела доказів як документи.

Таким чином, розширювати перелік слідчих (розшукових) дій, під час проведення яких отримуються показання як джерело доказів у кримінальному провадженні, немає потреби. Враховуючи всі вищевказані властивості, що характеризують показання будь-якого учасника кримінального провадження, слід більш детально зупинитись на вивченні показання свідка як джерела доказів у кримінальному процесі.

Інформацію, яку отримує від свідка слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд під час кримінального провадження, за змістом можна поділити на дві категорії:

1) *інформація щодо самого кримінального правопорушення.* Дана інформація допомагає відтворити обставини кримінального правопорушення, реконструювати цю подію, не дивлячись на те, що вона мала місце у минулому;

2) *інформація щодо особи підозрюваного*, яка має значення для кримінального провадження. Дана категорія відомостей має досить важливе значення, адже обставини, які характеризують особу обвинуваченого, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України, входять до предмету доказування. Детальна інформація про особу обвинуваченого під час судового розгляду допомагає судді індивідуалізувати покарання, яке може бути призначено винній особі. А тому, для більш повного вивчення обставин, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування та судового розгляду, як свідки можуть бути допитані родичі, знайомі, колеги вказаної особи.

Таким чином, показання свідка є джерелом інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення, що надає можливість реконструювати саму подію і джерелом інформації про особу підозрюваного, обвинуваченого, що використовується під час досудового розслідування у проведенні слідчих (розшукових) дій, а під час судового розгляду допомагає індивідуалізувати покарання для обвинуваченого.

Наступна ознака, що характеризує показання свідка — це суб'єкт надання даної інформації. Свідком у кримінальному провадженні виступає фізична особа, яка володіє відомостями, що мають значення для кримінального провадження. Таким чином, під час досудового розслідування та судового розгляду як свідка можна допитати будь-яку особу, про яку відомо, що інформація, якою вона володіє, допоможе у дослідженні обставин кримінального правопорушення або у вирішенні справи по суті. При цьому особа, яка може бути допитана як свідок, має обов'язок дану інформацію надавати, а також надавати її в повному обсязі та правдиво.

Разом з тим, кримінальне процесуальне законодавство встановлює певні межі щодо залучення осіб як свідків та використання інформації, якою вони володіють. Це так званий імунітет свідка, яким наділені особи, перераховані у ст. 18 та ч. 2 ст. 65 КПК України. Даний інститут має велике значення для кримінального процесу, адже «демонструє баланс між суспільним інтересом встановлення істини у кримінальному провадженні і потребою у збереженні приватних інтересів особистості» [4, с. 125].

Свідоцький імунітет має певні межі і, в першу чергу, стосується професійної інформації, тобто тих відомостей, які отримує особа під час виконання своїх професійних обов'язків. Слід від-

значити, що ч. 3 ст. 65 КПК України передбачає можливість звільнення захисників, представників, священнослужителів, нотаріусів, медичних працівників від обов'язку зберігати професійну таємницю. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості, та у обсязі, визначеному особою.

Розглядаючи таку ознаку показань свідка як суб'єкт їх надання слід обов'язково приділити увагу ще й іншій ознаці, яка характеризує дане джерело доказів — це суб'єктивність отриманої від свідка інформації.

Кожна людина є унікальною. І не дивлячись на те, що всі люди сприймають навколишнє середовище через однакові органи чуття: зір, слух, дотик та інше, стан, у якому знаходяться ці органи, у кожної особи різний. Не всі однаково сприймають однієї й ті ж обставини, не всі однаково їх запам'ятовують.

На те як людина сприймає та запам'ятовує інформацію впливає багато чинників, які можуть бути об'єктивними (обумовлені факторами навколишнього середовища) та суб'єктивними (залежать від самої людини). Зокрема, до об'єктивних чинників можна відносити погодні умови, час доби, як довго особа спостерігала за подією тощо. До суб'єктивних чинників слід віднести емоційний стан людини, стан органів чуття, освіту, професійні навички, життєвий досвід, властивості пам'яті та інше.

Навіть у тих випадках, коли жодних обмежень щодо допиту особи як свідка не існує, інформація, яка може бути отримана із цього джерела доказів, підлягає обов'язковій перевірці, адже особа, навіть не маючи наміру надавати недостовірну інформацію, може неправильно оцінити події об'єктивної дійсності та помилятися у своїх свідченнях.

Досить високим ступенем суб'єктивізму характеризується і такий різновид показань свідка як показання з чужих слів. Відповідно до ч. 1 ст. 97 КПК України показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Процесуальний закон надає можливість суддям визнавати показання з чужих слів допустимими у кримінальному провадженні, а значить використовувати їх під час винесення судового рішення, але для цього суд повинен врахувати ряд критеріїв: 1) значення пояснень і показань для з'ясування певної обставини і їх важливість для розуміння інших відомостей; 2) інші до-

кази, які подавалися або можуть бути подані; 3) обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності; 4) переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень; 5) складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані; 6) співвідношення показань з чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання; 7) можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту (ч. 2 ст. 97 КПК України). Щодо останнього критерію суд має право визнати допит особи неможливим, якщо вона: 1) відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу; 2) відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання; 3) не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку; 4) перебуває за кордоном та відмовляється давати показання (ч. 3 ст. 97 КПК України).

Таким чином, під час судового засідання можна допитати як свідка особу, яка не була очевидцем скоєного кримінального правопорушення й посилається на інформацію, отриману від іншої людини, яка і була першоджерелом сприйняття вказаної події. У зв'язку з цим постає питання доцільності використання показань свідка, наданих з чужих слів, у кримінальному провадженні, адже інформація отримана від осіб, які не є першоджерелом, може бути ненадійною, тому що вона проходить ніби через «подвійний фільтр». Тобто спочатку дана інформація сприймається та запам'ятовується однією особою, яка в подальшому передає її іншій особі, яка має зовсім інші властивості пам'яті, сприйняття подій навколишнього світу тощо.

Наступна властивість, яка характеризує показання свідка як джерело доказів, це процесуальна форма закріплення, тобто отримати показання від свідка можна лише під час проведення такої дії як допит. При цьому кримінальний процесуальний закон встановлює, що допит може бути проведений як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Щодо форми отримання показань свідка, то тут використовується загальне правило отримання показань. Під час досудового розслідування свідок має можливість власноручно письмово викладати інформацію у протоколі допиту або надати інформацію усно із подальшим внесенням її в протокол слідчим, прокурором. Під час

судового розгляду показання свідок, як правило, надає усно під час судового засідання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, показання є найбільш розповсюдженим джерелом доказів у кримінальному провадженні. Саме показання виступають ключовим джерелом інформації під час кримінального провадження, адже злочин як подія об'єктивної дійсності ніколи не відбувається без участі людини. Показання свідка як джерело доказів у кримінальному провадженні характеризуються рядом властивостей до яких слід відносити такі:

1) за своїм змістом показання свідка — це інформація про обставини вчиненого кримінального правопорушення, яка надає можливість реконструювати дану подію та інформацію про особу підозрюваного обвинуваченого, яка може використовуватися при проведенні слідчих (розшукових) дій чи при винесенні рішення по справі;

2) суб'єктом надання показань є фізична особа, якій відома інформація, що має значення для кримінального провадження. При цьому не кожному особу можна допитати як свідка і це може бути пов'язано із різними факторами: професією, родинними зв'язками, віком, психічним станом;

3) процесуально закріплюються показання свідка під час допиту, який може бути проведений як під час досудового розслідування, так і судового розгляду, а отже інформація, яку надасть свідок, буде безпосередньо вивчена як слідчим, прокурором, так і судом. При цьому під час допиту свідок може надавати показання усно або письмово;

4) суб'єктивізм інформації, яку надає свідок у своїх показаннях. Ця ознака показань свідка впливає з того, що кожна людина має своє сприйняття подій об'єктивної дійсності. Це завжди повинно враховуватися слідчим, прокурором, судом під час винесення рішень у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Шило О. Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні / О. Г. Шило // Вісник кримінального судочинства. — 2015.— №1. — С. 151–156.

3. *Острійчук О. П.* Показання як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Острійчук О. П. ; Донец. юрид. ін-т МВС України. — Кривий Ріг, 2016. — 243 с.
4. *Веселов М. Ю.* Інститут імунітету свідка у кримінально-процесуальному праві / М. Ю. Веселов, Т. С. Заремба, В. Е. Олещицька // Юридичний науковий електронний журнал. — №3. — 2016. — С. 124–128.

References:

1. The Criminal Procedural Code of Ukraine No. 4651-VI of April 13 (2012). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Shylo, O. H. (2015). The general characteristics of testimony as a procedural source of evidence in criminal proceedings. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva (Bulletin of criminal justice)*, 1, 151-156 (in Ukr.).
3. Ostriichuk, O. P. (2016). *The testimonies as a procedural source of evidence in a criminal proceeding* (Master's thesis). National Academy of Public Prosecutor of Ukraine (in Ukr.).
4. Veselov, M. Iu. Zaremba, T. S., Oleshytska, V. E. (2016). The Institute of witness` immunity is a in criminal procedure law. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal (Legal scientific electronic journal)*, 3, 124–128 (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 18 червня 2018 р.